

periode generelt opfattet som nedbrydende for det nationale fællesskab, men i den senere periode opfattet som styrkende for fællesskabet. Det er et af bogens vigtigste resultater, når det påvises, hvor tvetydigt meningsdannelsen under besættelsen kunne manifestere sig. Det gælder eksempelvis hos dele af eliteopinionen, der generelt støttede samarbejdspolitikken, men som i mange tilfælde også hilste sabotage-handlinger velkomne på trods af, at modstandskamp og samarbejds-politik egentlig modarbejdede hinanden.

Et vigtigt forhold, der belyses i *Danskerne og besættelsen*, men ofte overses i forskningen, er forholdet og spændingerne mellem land og by. Krigs- og besættelsestidens erfaringer var i mange tilfælde tæt knyttet til geografisk placering. Derfor havde det også betydning for meningsdannelsen. Overordnet kan det konstateres, at befolkningen på landet i større grad og i længere tid end i byerne bakkede op om myndighedernes ro og orden-politik.

Det er synd, at denne ellers fremragende bog lider under et mangelfuldt layout. Bogen er sat med en meget tæt og lille skrift, som utvivlsomt vil skræmme mange potentielle læsere væk. Det er også beklageligt, at forlaget ikke har været mere ambitiøst med hensyn til illustrationer. På Frihedsmuseet, det Kongelige Bibliotek og en række lokalarkiver findes omfattende samlinger, som på glimrende vis kunne have understøttet teksten.

Danskerne og besættelsen er det første værk, der systematisk undersøger folks meninger og holdninger under besættelsen, og det gør bogen til et pionerarbejde, som fremtidig forskning i perioden kommer til at forholde sig til. Om bogen også er et udtryk for, at forskningen i besættelsestiden er på vej væk fra den mere traditionelle politiske histories dominans, må tiden vise.

Claus Bundgård Christensen

HANS FREDRIK DAHL, HANS KIRCHHOFF, JOACHIM LUND & LARS-ERIK VAALE (red.): Danske tilstande – norske tilstande. Forskelle og ligheder under tysk besættelse 1940-45. København 2010, Gyldendal. 408 s. 350 kr.

Det udpræget nationale perspektiv, der i mange år har domineret historieskrivning og forskning om det besatte Europas historie under 2. verdenskrig, har de seneste år været søgt modvirket ved at inddrage både et stærkere fælles europæisk og et komparativt perspektiv. Sammenligningen mellem Danmark og Norge under tysk besættelse følger sig ind i denne tendens. Fonden for dansk-norsk samarbejde, der blev

etableret efter krigen som et led i den første efterkrigstids historiepoltiske skandinavisme, har taget initiativ til projektet, og udgivelsen er redigeret af to ældre historikere, Hans Fredrik Dahl og Hans Kirchhoff – der sammen står for den vigtige forskningsperspektiverende indledning – foruden to yngre historikere, en fra hvert land.

Udgivelsens titel dækker centrale gensidige opfattelser af det andet lands vilkår under tysk besættelse. Begrebet »norske tilstande« blev i Danmark i perioden 1940-43 en klar markør på tysk og nazistisk politisk og ideologisk ensretning og repression. For danske tidlige aktivister og modstandsfolk var det et efterstræbelsesværdigt ideal, men for en betydelig del af den danske befolkning i samme periode en tilstand, der – i debatten om den danske samarbejdspolitik – var grund til at frygte i Danmark. Senere blev konnotationen klart patriotisk og skandinavistisk. Mindre udbredt er betegnelsen »danske tilstande« i en norsk sammenhæng; begrebet står dog i nogen grad for en historikertolkning, som omfatter både den danske særstatus i kraft af 9. april-aftalen – og dermed den danske samarbejdspolitik – og den modstandspolitiske udvikling i besættelsens sidste år. Modstandspolitisk udtrykker det en tolkning med vægt på den mere omfattende sabotage og modsabotage i Danmark end i Norge i denne periode og en højere grad af enhedspræget modstandssamarbejde i Danmark end i Norge.

Antologien lægger nogenlunde samme vægt på forskelle og ligheder mellem de to lande. Fokus er især på den politiske historie, suppleret med artikler om den økonomiske historie og retsopgørets historie i de to lande, med de politiske og ikke de juridiske aspekter i centrum. Dertil kommer aspekter af besættelsens receptions- og erindringshistorie. De i alt 18 bidrag, hvor kun indledningen står som et fælles dansk-norsk bidrag, har en temmelig forskellig karakter. De fleste er overvejende nationale forskningsformidlende artikler, der sammenfatter vigtige tolkninger og hovedtræk i et bredt emneområde i henholdsvis dansk og norsk besættelsehistorie. I nogle tilfælde indgår eksplicitte korte sammenligninger med tilsvarende forhold i det andet land, gennemgående med beskeden annotering. Andre er i højere grad egentlige forskningsbidrag med brug af og henvisninger til et dokumentarisk materiale. Det gælder især de norske bidrag om jødeforfølgelserne og om retsopgøret og dødsstraffen i Norge 1945-50. Et bidrag om den danske samarbejdspolitik indre spænding har til gengæld snarere karakter af et historisk essay. Der kan naturligvis peges på emner og områder, som ikke er medtaget, men er centrale med henblik på de etablerede forskelle og ligheder. Vigtigst er, at der mangler

en mere uddybende behandling af Nasjonal Samling og dermed også DNSAP, idet flere forfattere peger på, at Quisling og Nasjonal Samling var afgørende for, at de politiske vilkår udviklede sig forskelligt på flere væsentlige områder. Først og fremmest gælder det selve den 9. april, hvor den danske regering accepterede de tyske krav, mens den norske regering tog kampen op. Ole Kristan Grimnes peger på dette som udgangspunkt for et oplagt kontrafaktisk perspektiv, idet Tyskland havde forberedt det samme tilbud til begge regeringer om bevarelse af en formel indre suverænitæt. Kun Quislings kup den 9. april og Hitlers accept heraf skabte fra starten en afgørende forskel i de to landes vilkår. Dansk besættelseshistorie set i et norsk spejl kan således vise, hvordan det kunne være gået, hvis Norge havde fået en dansk 9. april-løsning.

Forskellene mellem Danmark og Norge med udgangspunkt i disse forskellige vilkår blev dog i samtiden og i den patriotiske historieskrivning i nogen grad overdrevet, eftersom Stortingets flertal og ledende kredse i det norske samfund i sommeren 1940 var indstillet på at søge at opnå »danske tilstande« gennem en accept af afsættelsen af kongen og eksilregeringen i London. Igen var det Quisling, der ødelagde dette spil. De to bidrag om den økonomiske kollaboration viser også, at omfanget og karakteren af den økonomiske kollaboration i de to lande næppe var afgørende forskellig, selvom der ikke indgår en eksplicit komparation på dette område. Tilsvarende var der tydelige paralleller mellem, hvordan den danske og norske administration fungerede på trods af de forskellige politiske rammebetingelser.

Det fremgår klart af antologien, at dansk national besættelsesforskning har været mere omfattende og på en række områder mere dybtgående end norsk forskning, men overordnet set har forskningen gennemløbet de samme faser. Indledningsvis en national historieskrivning med vægt på national kamp, modstandsbevægelse og i Norge især krigsførelsen fra april til juni 1940, senere med vægt på den politiske historie og en række revisionistiske tolkninger, der i Norge har omfattet Stortingsbeslutningen i sommeren 1940, i Danmark bl.a. de politiske reaktioner på strejker og sabotage i sommeren 1943. De seneste år har historieskrivningen i begge lande været præget af emner og tilgange med udgangspunkt i menneskerettigheder og moralske valg. I Norge gælder det især administrationens og befolkningens medansvar for og de relativt svage reaktioner på, at omtrent halvdelen af de norske jøder blev deporteret til Auschwitz i efteråret 1942, samt vilkårene for de ca. 100.000 sovjetiske og serbiske tvangsarbejdere og de noget skarpere administrative og politiske reaktioner over for tyskerpiger og tyskerbørn i Norge end i Danmark.

Retsopgøret mod landssvigerne var til gengæld ikke afgørende forskelligt, om end Danmark anvendte dødsstraffen og lange fængselsstraffe i noget højere grad end Norge. Forklaringen herpå må bl.a. søges i en række bidrag uden for de egentlige fremstillinger af retsopgørene, især at den danske modstandsbevægelse stod politisk stærkere end den norske ved krigens afslutning. Det fremgår tydeligt i en række afsnit, at det skyldtes en dansk modstandsbevægelse, der i højere grad indadtil gennem bl.a. Frihedsrådet udgjorde en enhed med en stærk kommunistisk repræsentation og udadtil bl.a. havde en repræsentant i Moskvas som et afgørende trumfkort i forhold til partilederne. Heroverfor havde den norske eksilregering i London anerkendelse som allieret krigsdeltager, og der var en politisk moderat ledelse af »hjemmefronten« gennem den elitestyrede »Kretsen« og den militære hjemmefrontsledelse på norsk jord, Milorg, der havde et klart ventegruppepræg svarende til bl.a. o-grupperne i Danmark. Den norske kommunistiske modstandsbevægelse var stort set udelukket fra den overordnede modstandsledelse på både det politiske og det militære område. Samtidig var kommunisterne opdelt i to adskilte organisationer, hvoraf den ene havde sit udgangspunkt i Wollwebers Komintern-styrede sabotageorganisation. Et helt særligt træk, der ikke havde sin parallel i Danmark.

En række af forfatterne repræsenterer klart forskellige holdninger i deres syn på politisk samarbejde og modstand, uden at det er taget op til diskussion. Det træder frem i behandlingen af modstandsbevægelsen, hvor Lars Borgersrud har en konfliktpræget tilgang med et kritisk syn på Kretsen og Milorg, og hvor de kommunistiske sabotagegrupper under ledelse af Asbjørn Sunde sættes i centrum. Esben Kjeldbæk anvender en overordnet strukturel tilgang i sin behandling af den danske modstandsbevægelse. Michael Kjeldsen har et kritisk DKP-syn og et forsvar for de »demokratiske partier« i sin gennemgang af overgangen fra krig til fred frem til oktobervalget 1945, mens Ole Kristian Grimnes står for en mere harmonipræget gennemgang af det samme område i Norge.

Antologien udmærker sig ved klare og velskrevne forskningsformidlende bidrag, der opsummerer de nyere forskningsstandpunkter i både Danmark og Norge på en række centrale emner; dermed fremmes en komparativ tilgang. Til gengæld er det kun i indledningen og på enkelte områder derudover, man finder en mere omfattende analytisk komparation mellem Danmark og Norge. Den indgår tydeligt i Claus Brylds gennemgang af dansk, norsk og svensk erindringshistorie om

2. verdenskrig, der dog i hovedsagen er en gentagelse af et tidligere offentliggjort bidrag. Dermed overlades det i relativt vidt omfang til læseren at foretage den egentlige analytiske sammenligning af besættelsesvilkår og besættelsestolkninger. Det lader sig også gøre langt nemmere end tidligere, eftersom materialet om danske og norske tilstande er samlet og klargjort for læseren. Ikke desto mindre er antologien altså kun det første skridt på vejen i en mere vidtgående komparation. I flere bidrag peges der desuden på, at en sammenligning af både Danmark og Norge med Frankrig vil være udbytterig for den videre komparative besættelsesforskning.

Palle Roslyng-Jensen

KRISTIAN HVIDTFELDT NIELSEN: På jagt efter søslangen. Galathea-ekspeditionen 1950-52. Århus 2009, Aarhus Universitetsforlag. 272 s. 298 kr.

Videnskabelige ekspeditioner har ikke haft historikernes største bevhæng. Videnskabshistorikeren Kristian Hvidtfeldt Nielsen er på dette felt en dansk pioner. Der er da også tale om et spin-off fra hans redaktørarbejde og forfatterskab på *Dansk Naturvidenskabs Historie*, der udkom i 2006.

Den danske dybhavsekspedition fandt sted i årene 1950-52. Den blev opkaldt efter det skib, som søværnet stillede til rådighed for den videnskabelige ekspedition: »Galathea«. Det var for øvrigt ikke den første ekspedition af sin art. Den gennemførtes nemlig i årene 1845-47 og havde sit særlige fokus på øgruppen Nicobarerne i Den Bengalske Havbugt. Ekspeditionen i 1950-52 var imidlertid den første, som havde det mål at skabe et frugtbart samarbejde mellem højtprofilerede forskere og traditionelle journalister. I virkeligheden var det et projekt, hvor man søgte at stive den danske nationale selvfølelse af efter Anden Verdenskrig. Der var med andre ord to dagsordener – den rent videnskabelige og den politisk-nationale.

Forfatteren har valgt at anlægge en kontekstuel synsvinkel. Det betyder, i den konkrete sammenhæng, at der inddrages både kulturelle, personlige, historiske, økonomiske og videnskabelige perspektiver på den videnskabelige ekspedition. Hermed har Kristian Hvidtfeldt Nielsen stillet sig selv en vanskelig opgave. En kontekstuel videnskabs-historie indebærer altid en balancegang mellem kortlægningen af selve ekspeditionen og dens videnskabelige resultater samt deres betydning i samtiden.